

Realizam u europskoj i hrvatskoj književnosti

Bačeković, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:394362>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Marina Bačeković

REALIZAM U EUROPSKOJ I HRVATSKOJ
KNJIŽEVNOSTI

Diplomski rad

Zagreb, srpanj, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Marina Bačeković

REALIZAM U EUROPSKOJ I HRVATSKOJ
KNJIŽEVNOSTI

Diplomski rad

Mentorica: dr.sc Patricia Marušić

Zagreb, srpanj, 2021

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mog rada te da se u izradi istog nisam koristila izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POJMOVNO ODREĐENJE I ZNAČAJ REALIZMA	2
3. REALIZAM U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI.....	4
3.1. Književni časopisi u doba realizma.....	5
3.2. Kritika u doba realizma	7
3.3. Eugen Kumičić	9
3.4. Ante Kovačić.....	10
3.5. Josip Kozarac	12
4. REALIZAM U EUROPSKOJ KNJIŽEVNOSTI	14
4.1. Francuski realizam	15
4.1.1. Honore de Balzac	15
4.1.2. Stendhal	17
4.1.3. Gustave Flaubert	18
4.2. Ruski realizam.....	19
4.2.1. Nikolaj Vasiljevič Gogolj.....	21
4.2.2. Ivan Sergejevič Turgenjev	21
4.2.3. Lav Nikolajevič Tolstoj.....	22
4.2.4. Fjodor Mihajlovič Dostojevski.....	22
4.3. Engleski realizam	24
4.3.1. Charles Dickens.....	24
4.3.2. William M. Thackeray	26
4.4. Žena i realistička književnost.....	27
5. ZAKLJUČAK	28

6. LITERATURA.....	29
7. POPIS SLIKA	32

SAŽETAK

Predmet ovog završnog rada je realizam u europskoj i hrvatskoj književnosti.

Svrha i cilj rada je prikaz realizma kroz djela velikih književnih umjetnika u Europi koji su ostavili trag u povijesti hrvatske književnosti te se i danas smatraju hvalevrijednim stvaraocima i realistima.

Kao primarni izvor podataka korišteni su podaci iz stručne i znanstvene literature, web izvori vezani uz ovu tematiku, te znanje stečeno tijekom obrazovanja. Pri izradi rada analiziraju se već postojeći podaci, metode sinteze i usporedbe, a za opisivanje činjenica korištena je metoda deskriptivne analize.

Ključne riječi: realizam, Hrvatska, Francuska, Rusija, Engleska

SUMMARY

The subject of this final paper is realism in European and Croatian literature. The purpose and goal of the paper is realism shown through the works of great literary artists in Europe who have left a mark in the history of Croatian literature and are still considered as praiseworthy creators and realists. Data from professional and scientific literature, web sources related to this topic, and knowledge acquired during education were used as the primary data source. During the preparation of the paper, already existing data, methods of synthesis and comparison, and the method of descriptive analysis was used to describe the facts.

Key words: realism, Croatia, France, Russia, England

1. UVOD

Rad je podijeljen u četiri djela. Nakon uvodnog dijela koji donosi definiranje problema, predmet, svrhu i cilj rada, slijedi poglavlje koje daje uvid u pojmovno određenje i značaj realizma. U trećem poglavlju naglasak je na realizmu u hrvatskoj književnosti uz velika djela naših pisaca, kao što su Kovačićevo djelo *U registraturi* ili *Kozarčevi Mrtvi kapitali*. Posljednje poglavlje definira realizam u europskoj književnosti kroz francuske, ruske i engleske pisce čija su djela i danas među najčitanim knjigama.

Nakon zaključnog razmatranja slijedi popis literature korištene za izradu ovog rada.

2. POJMOVNO ODREĐENJE I ZNAČAJ REALIZMA

Pojam realizam dolazi od lat. riječi *res-* stvar, *realis-* stvaran, a označava književni pravac nastao u 19. stoljeću. U europskoj se književnosti (Francuska, Engleska i Rusija) realizam javlja već tridesetih godina 19. stoljeća, dok se u hrvatskoj književnosti javlja relativno kasno i traje svega desetak godina (1880.- 1890.). Pojam realizam izrazito je teško jednoznačno definirati i ograničiti. Unatoč tome što ne postoji općeprihvaćena definicija realizma, neki od sljedećih elemenata opisuju ovaj književni pravac:¹

- objašnjavanje i promatranje svijeta usmjereno na stvarne, doista postojeće pojave i probleme
- smisao za adekvatno odražavanje stvarnosti
- pravac i stil u umjetnosti i književnosti u 19. st. koji teži za opisom svijeta kakav jest

Autor Beker realizam opisuje: „*kao vječno svojstvo umjetnosti koje se može odnositi ili na stil ili na neko svojstvo pisanja, ili opet na neko određeno doba ili razdoblje.*“² Također navodi kako je: „*za stilsku formaciju realizma bitno postojanje socijalno-psihološki motiviranog pojedinca, budući da takav pojedinac ostvaruje veze i mostove s ostalim likovima koji predstavljaju koordinate po kojima se drugi elementi realističkog djela oblikuju*“³

Za razliku od romantizma, gdje su autori fokusirani na njihov unutarnji svijet, a vanjski svijet shvaćaju subjektivno, realistička književnost teži detaljnom opisivanju stvarnosti, odnosno, vidljive zbilje. Pisci realizma objektivno opisuju stvarnost oko sebe, te kritiziraju društvo i negativne društvene pojave. Stoga se može reći kako je značenje realizma u osnovi izvedeno iz

¹ Flaker, A., *Stilske formacije*, SNL, Zagreb, 1986., str. 149., 150.

² Beker, M., *Uvod u komparativnu književnost*, 1995. 68-69

³ *Ibid*, str.72

Aristotelovog pojma *mimesis*- oponašanje, a njime se naprosto opisuje zbilja onakvom kakva ona doista jest.⁴

U razdoblju realizma dominantne književne vrste su roman, kraće prozne vrste, pa čak i književna kritika. Roman je najreprezentativnija književna vrsta realizma, a opširno opisuje pojedinca u krugu obitelji i društvenog sloja kojem pripada. U realizmu karakterizacija likova je uvjerljiva psihološka, a karakter im biva prepoznatljiv uglavnom prema postupcima. Flanker se u svom djelu *Stilske formacije* osvrće na stilske osobine realizma: „*fabula i karakter, opisnost, reprezentativnost karaktera, pripovjedačeva „objektivnost“ i komunikativnost jezika, dominacija romana i društveno-analitička funkcija.*“⁵

Jedna od glavnih značajki realizma jest predominacija likova nad fabulom. Fabula ima sporednu ulogu- u službi je karakterizacije likova, koji su snažno psihološki, intelektualno i socijalno motivirani. Naglasak je i na deskripciji. Naime, velika se pozornost pridaje opisima interijera i eksterijera, gradskog i seoskog pejzaža te vanjskog izgleda lika. Ti su opisi često u funkciji karakterizacije lika.⁶

Obzirom da roman predstavlja najvažniju književnu vrstu u razdoblju realizma, valja spomenuti neke od najznačajnijih predstavnika pojedinih nacionalnih književnosti. Možda najvažniji predstavnik francuskog realizma je Flaubert sa svojim najpoznatijim romanom *Gospođa Bovary*, te Honorè de Balzac i njegova *Ljudska komedija*. Ruski realizam obilježili su Nikolaj Vasiljevič Gogolj i *Mrtve duše*, Dostojevski i *Zločin i kazna* te Lav Nikolajevič Tolstoj sa svojim kulturnim romanom *Ana Karenjina*. U engleskoj književnosti kao značajniji autori navode se Charles Dickens, Thomas Hardy i William Thackeray. Osim realizma u europskoj književnosti, i u hrvatskoj književnosti realizam je ostavio značajna djela, a neka od njih navedena su u nastavku rada.

⁴ Solar, M., *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, 2003, str. 222

⁵ Flaker, A., *Stilske formacije*, SNL, Zagreb, 1986., str. 154.-159.

⁶ *Ibid*, str. 155.

3. REALIZAM U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

U znanosti o književnosti uobičajeno je da se pod nazivom hrvatski realizam podrazumijeva razdoblje od 1880. do 1895. godine. Pod time se razumijeva realizam kao period književne povijesti, a ne samo realizam kao književna tehnika. U Hrvatskoj se razdoblje prije realizma naziva Šenoino doba, po svome najznačajnijem stvaraocu. No, u Šenoinom djelu ima i realističkih elemenata. Šenoa je već 1865. upozoravao kako je hrvatska književnost daleko od stvarnosti, te da je njezin zadatak da umjetničkim ostvarenjima djeluje na život nacije. Šenoa je svojim svestranim stvaranjem stvorio značajan oblik narodne ideološke svijesti, kao istinski umjetnik, on je književnost usmjerio putem realizma. No, Šenoa umire vrlo mlad i njegov period završava zajedno s njegovom smrću.

Potkraj Šenoinog doba u Hrvatskoj se vršila temeljita promjena u društvenoj strukturi (cijepanje posjeda, siromašenje seljaštva, uništenje obrtnika). U to vrijeme u Hrvatskoj nastaju prvi počeci modernog proleterijata. 1874. godine u Zagrebu se govori o socijalističkim idejama, dok se 1877. javlja publikacija *Radnički list*. U godinama koje su slijedile, s političke je strane hrvatski narod zapadao u sve težu situaciju. Nagodba s Mađarskom je značila poraz, pravaštvo se suočilo s Khuenovim režimom, Kvaternik je podigao bunu. U tim vremenima koje je prethodilo nastanku realizma, omladina je tražila književnost bližu životu, nacionalnu poeziju i socijalnu prozu: u prozi ono prikazuje realni život, u prozi reagira na nj.

Značajka realizam je velik broj pripovjedača. Dok je Šenoa bio pjesnik jednog grada, Zagreba, i isticao ono što je u tom času bilo najpotrebnije, do tada je razdoblje realizma uvelo sve hrvatske pokrajine u književnost. Dok je Šenoa utirao put realizmu i nastojao književnost približiti stanovništvu, sada se može reći da je realizam višeznačajan, odnosno da ima onoliko realizama koliko ima pisaca. Najčešće sintagme koje se koriste su realizam, naturalizam, verizam. Književnost tada prelazi iz pripovijedanja u ocjenjivanje pojava. U isto vrijeme usavršava se i kritika- alat za prosuđivanje književnih djela.

3.1. Književni časopisi u doba realizma

Glavni je književni list (danas kažemo- časopis) hrvatske književnosti i kulture 19. stoljeća. bio Vijenac, koji je 1869. pokrenula Matica ilirska, danas Matica hrvatska. Vijenac je izlazio kao tjednik, te je mogao kulturna zbivanja pratiti ažurno i spremno. Prvi urednik Vijenca bio je Đuro Deželić, koji je uspio privući na suradnju velik broj književnika i znanstvenika. Već od prvoga broja u njemu surađuju August Šenoa, Ivan Zahar, Ivan Dežman. Već samo nastojanje da časopis afirmira stvarne književne vrijednosti, u stihu i prozi, da tiskom objavljuje samo zrele književne tekstove, a ne više amaterske i početničke vježbe, da nametne primat književnog, umjetničkog i suvremenog nad sentimentalnim i staromodnim, velik je odmak od vremena koje mu je prethodilo.

Slika 1 Prvi broj Viena

Izvor: <http://www.matica.hr/vijenac/650/u-viencu-je-roena-hrvatska-nacionalna-knjizevnost-28683/>

Zlatno razdoblje Vijenca nastaje kad je urednikom postao August Šenoa (1874). To je razdoblje oživljavanja i djelovanja Matice, kad ona mijenja i ime te stvarno i imenom postaje Matica hrvatska. Iako od tada Vijenac ne izlazi kao Matičino glasilo, nego mu je vlasnikom i nakladnikom Dionička tiskara, u kojoj se list tiska, Matica i dalje bdije nad listom i njegovom sudbinom, njezini su članovi pretplatnici lista te od njihove pretplate uglavnom i ovisi izlaženje lista. Sve što se događalo u Matici našlo je odjeka na stranicama Vijenca.

Ono što je bila želja tadašnjih urednika, da naime Vijenac bude tribina umjetničke književnosti, to je postigao Šenoa te je Vijenac postao središnji književni list, oko kojega se okupljaju svi koji u književnosti nešto znače. Kao pobornik realizma u književnosti, Šenoa je okrenuo i novu stranicu u izboru književnih uzora, upozorivši na visoke domete francuske književnosti, smatrajući da će naše čitateljstvo lakše prihvatiti način romanske (francuske i talijanske) pripovjedne tradicije. Nakon Šenoine smrti, Vijenac ostaje kao „siročće“, jer nitko tada nije mogao zamijeniti Šenou ni kao književnoga stvaraoca, ni kao kritičara, ni kao književnog pedagoga, ni kao organizatora- urednika književnoga lista.⁷

Uredništvo Vijenca nakon Šenoine smrti prihvatio je Fran Folnegović, no samo na godinu dana (1882). iduće godine uredništvo preuzima Vjekoslav Klaić, već tada poznati povjesničar, a zatim Josip Pasarić. Za čitavo vrijeme realizma, osobito u vrijeme urednika Klaića, Vijenac zauzima poprilično konzervativan stav: realizam se prihvaća kao pozitivna tekovina, ali se naturalizam odlučno odbija. Časopis je bio luksuzan: osim književnih i esejističkih tekstova, sadržavao je slike, portrete, ilustracije i umjetničke priloge. No, unatoč tomu, nakon Šenoine smrti borio se s malim brojem pretplatnika. Konačno, Vijenac je 1903. ugašen. Unatoč lošem iskustvu, kroz sljedećih desetak godina nekoliko je grupa književnika pokušalo iskoristiti slavno ime Vijenca, te pokrenuti novi časopis pod starim imenom, no to je tek djelomično uspijevalo.

⁷ Izvor: <http://www.matica.hr/vijenac/200/vijenac-za-hrvatsku-knjizevnost-15650/>

Osim Vijenca, u vrijeme hrvatskog realizma počeli su se pojavljivati i drugi časopisi. Hrvatska vila pojavila se početkom 1882. godine, kada su mladi pravaški književnici podigli svoj glas u sušačkom pravaškom dnevniku Sloboda. Urednik časopisa Hrvatska vila bio je August Harambašić, a izlazio je, u početku jednom mjesečno, a kasnije i tjedno. List je opremom i sadržajem nadmašio sve dotadašnje hrvatske izdavačke pokušaje. Godine 1883. uredništvo je preuzeo Eugen Kumičić, ali s mnogo manje uspjeha, pa je urednik ponovno Harambašić, a kasnije pravaški publicist Nikola Kokotović. Vila 1885. guše materijalne teškoće. Kada je vila propala, pokrenut je Balkan, također od strane pravaških književnika. Urednik mu je bio Harambašić, zatim Kokotović, a javljao se i političar Erazmo Barčić. Potkraj izlaženja list je ponovno krenuo prema naturalizmu.

Iskra je izlazila u Zadru u dva navrata (1884.- 1887. i 1891.-1894.), a uređivao ju je Nikola Šimić. List je bio izrazito konzervativan: „*Zazirat ćemo od izmišljotina idealizma i verizma, koji odaje prostaštvo i gnjusobu*“.⁸ List je uzore pronalazio u francuskoj književnosti, dok je u ruskoj pronalazio samo bolesne pojave.

Dom i svijet pojavio se 1888. godine i izlazio kao obiteljski tjednik, sve do 1923. godine. I u njemu su surađivali pravaši, osobito se isticao Kumičić. List je značajan po tome što je omogućio dodir sa širom publikom. Kasnije se pretvara u običan ilustrirani list.

Valja spomenuti i poznate dnevne listove, Obzor i Narodne novine, koji su nastojali biti što bliži književnom životu, a ujedno su bili i značajne kritičke tribine.

3.2.Kritika u doba realizma

U razvoju hrvatskog realizma važnu ulogu je odigrala kritika. Najčešće se kao manifest realizma uzima Kumičićev članak *O romanu* objavljen 1883. godine u Hrvatskoj vili. Međutim, prvi pisac koji se u vrijeme realizma okomio na neke tehničke postupke u Šenoinim djelima (i

⁸ Ibid, str. 234

to još 1880. godine) bio je Janko Ibler, poznat i pod pseudonimom Desiderius. Napadajući Šenou, Ibler je uzdisao Kumičića. Iblerov i Kumičićev protivnik u kritici bio je Josip Pasarić. Pasarić je smatrao da naturalizam ne odgovara hrvatskim prilikama, te da nama treba književnost koja će više odražavati hrvatski prilike. Pasarić je u tom kontekstu isticao ruske realiste.

Sličnog stava bio je i Milivoj Šrepel, koji je nastojao pratiti modernije pojave u europskoj književnosti. Napisao je prvi članak o impresionizmu i objavio ga u vijencu. Prikazivao je i srpske pisce, a posebno se ističe njegov portret Laze Lazarevića. Dinko Politeo i Jovan Hranilović, iako nešto stariji, isticali su se kao kritičari tek potkraj stoljeća, tako da njihov rad nema većeg značenja za hrvatski realizam. Možda najvažniji kritičar hrvatskog realizma bio je Jakša Čedomil koji je u povijest književnosti ušao pod nazivom osnivača moderne hrvatske književne kritike. Pravi zamah njegova rada spriječila je činjenica da kao svećenik nije imao potpunu slobodu izražavanja. Ipak, Jakša je u hrvatsku kritiku unio europsko mjerilo. Od svih kritičara svog vremena, imao je najviše estetske i književne kulture. Prvi njegov značajniji rad bila je posve negativna kritika Kovačićevog djela *U registraturi* no Jakša je tada imao tek dvadesetak godina, a Crkva je tada povelu pravu kampanju protiv Kovačića. Stoga se smatra da je Jakšin rad odraz te situacije. No, s druge strane, upravo je Jakša, u vrijeme jedne takve kampanje Crkve, proglasio Kranjčevića pjesnikom europske veličine. Upravo zbog svojih stavova, Jakša se zamjerio svojim poglavarima i u dobi od trideset pet godina prestao je stvarati. Bez obzira dali se on može smatrati začetnikom hrvatske moderne kritike, činjenica je da je upravo Jakšin rad pokrenuo pojavu značajnih modernističkih kritičara, kao što su bili Marjanović, Nehajev i Matoš.

Iako su društvene i političke prilike utjecale na pojavu drugih književnih razdoblja, može se zaključiti da je na realizam društvena stvarnost utjecala ipak malo više nego na ijedno drugo razdoblje.

Naraštaj pisaca koje je književna povijest prepoznala kao nositelje hrvatskog realizma, kao glavnu preokupaciju književnog stvaralaštva navodi pisanje o propadanju seoskog patrijarhalnog života (Kozarac), stranački sukobi (roman *U noći*, Gjalskog), gradska tematika (Kumičić, Kovačić, Kozarac).

3.3. Eugen Kumičić

Kumičić je dugo vremena smatran kao najznačajniji pisac hrvatskog realizma. U književnost je ušao preko pravaške Slobode, novelom *Slučaj 1879*, dok mu je prvo veće djelo *Olga i Lina*. Kumičić je bio Istranin, sin seljaka iz Berseča. Majka mu je željela da postane svećenik, a on je u Pragu upisao medicinu, no iz obiteljskih razloga morao je studirati filozofiju u Beču. Značajan je njegov boravak u Parizu. Boraveći ondje, Kumičić je bio prvi hrvatski književnik koji se na samom izvoru upoznao s vladajućom književnom strujom svog vremena i pokušao ju je prenijeti u Hrvatsku. U vrijeme dok je Šenoa u Vijencu zastupao ideale umjerenog romantizma, Kumičić se zagrijao za Zolin naturalizam i pokušao ga je prenijeti k nama. Neposredno nakon povratka, mobiliziran je i sudjeluje kao austrijski vojnik u okupiranju Bosne. Politički je Kumičić, kao i veći dio hrvatskih realista, pripadao pravaškoj stranci, štoviše bio je jedan od najuglednijih članova, što se odrazilo na njegov književni rad.

Kumičićevo se stvaranje po motivima dijeli u tri skupine:

- 1) dijela iz primorskog života
- 2) djela iz gradskog života
- 3) povijesni romani

Valja naglasiti kako je Kumičić u povijest hrvatske književnosti unio naturalizam. No on je prozu iz prve i druge skupine stvarao istovremeno. Stoga, spomenuta podjela nema kronološki slijed što je neobično. U isto vrijeme kada se pojavila *Olga i Lina*, u kojem je utjecaj Zole posve očit, pojavio se Jelkin bosiljak, a odmah za njim *Začuđeni svatovi*. Tek potom pojavilo se drugo

djelo naturalističke skupine Gospođa Sabina. U to isto doba spada i njegov poznati teoretski sastav O romanu koji objavljen u Hrvatskoj vili. Upravo to ispreplitanje pokazuje osnovnu crtu Kumičićeva stvaranja: bezgraničnu ljubav prema rodnoj zemlji i njenim ljudima, te s druge strane mržnju prema njenim neprijateljima i strancima. U obje skupine Kumičićevog djela, zaključak je isti: naši su ljudi plemeniti i pošteni, ali nesretni jer su u njihovu kuću došli stranci, vrlo često goli i bos, obogatili se, zauzeli glavne položaje i sad gospodare. U spomenutom članku O romanu vidljiv je Zolin utjecaj, no na Kumičića snažno je djelovao i Šenoa i upravo to osciliranje između Šenoe i Zole najbolja je karakteristika Kumičićevog stvaranja.

Kumičić je imao potrebu stvarati literaturu koja će na narod djelovati aktivistički. Zlo i nemoral u zagrebačkom društvu tumačio je kao pogubno djelovanje bečkog morala u zagrebačkoj sredini. U drugoj skupini radova, Kumičić je u potpunosti iskazivao mržnju prema svemu što je njemačko. Isti ton zadržao je i u djelima Saveznici, Otrovana srca i drugima. Naravno, isto gledanje prožima i djela prve skupine, samo je razlika u tome što je fokus autora usmjeren na zavičaj koji je idiličan, sav ozaren čistoćom, obasjan suncem, umiven kišom i vjetrovima. Kao primjer može se navesti Teodora, u kojoj bogatom i čestitom Istraninu donosi žena Njemica.

Kumičić istu zlokobnu ulogu stranaca u nacionalnom životu Hrvata pronalazi ne samo u sadašnjosti nego i u prošlosti. Napisao je samo dva povijesna romana, Ulogu Zrinsko-Frankopansku i Kraljicu Lepu, koji su prema njegovom mišljenju trebali pokazati odnos Hrvata prema Beču i Rimu. Njegovi povijesni romani imaju sva obilježja ostalih djela. Oni su spoj dokumentiranosti i romantizma. Kumičić je proučio sve što mu je znanost pružala kako bi što vjernije prikazao povijest, ali nikako se nije htio osloboditi svoje teze o pogubnom djelovanju stranaca.

3.4. Ante Kovačić

Nešto mlađi (1854.- 1889.), ali mnogo radikalniji, Kovačić je neosporno jedan od najvećih talenata 19. stoljeća. čitav njegov životni put kao da je bio zasjenjen slutnjom o skoroj, tragičnoj smrti. U desetak godina stvaranja napisao je čitav niz pjesama, pripovijesti, članaka, i romana, a svakako stvorio je i najjači hrvatski roman 19. stoljeća- *U registraturi*. Kovačić se javio još

prije Kumičića, također je bio pravaš, ali mnogo oštrije, sa snažnijim karakterom. Dolazio je sa sela, ali se s gradom nikada nije pomirio. I dok je Kumičić svo zlo vidio u strancu, Kovačić je imao dovoljno realizma, da u domaćem čovjeku vidi tuđinca. Nitko do tada nije glavnom gradu „bacio u lice“ toliko neugodnih i gorkih istina, mogao je to samo čovjek Kovačićevog karaktera.

Kovačić je počeo ugledajući se na velikog i uzornog Šenou, prve pjesme su mu pisane po uzoru na Šenoine, dok je prvi roman *Baruničina ljubav* splet nevjerojatnih okolnosti: majka se zaljubljuje u vlastitog sina, i samo slučajan dolazak muža sprječava tu monstroznost. Treba naglasiti kako je ta sklonost prema patološkom jedna od glavnih crta Kovačićeve slike svijeta, koju je zadržao sve do kraja stvaranja.

Za razliku od pisaca koji s vremenom prestanu stvarati pjesme i okrenu se proznom stvaranju, Kovačić je do samog kraja povremeno pisao pjesme i to uglavnom one satiričke. Drugi dio njegova stvaranja obuhvaćaju pripovijetke, kojih nema mnogo, ali neke od njih nose najbolje značajke Kovačićeve talenta: smisao za društvene odnose. Kovačić je bio politički opredijeljen i definitivno je bio jedan od glavnih pravaških protivnika Šenoe. Iako su drugi književnici (Kumičić i Harambašić), i pored političkih neslaganja, zadržali poštovanje prema najvećem tadašnjem hrvatskom književniku, Kovačić se zbog svoje naravi nije mogao suzdržati. Njegova satirična pisma *Iz Bombaja* i *Smrt babe Čengiđkinje* pokazuju da se Kovačić nije ustručavao udariti na najjače. Njegove riječi pune su gorčine, a ta se sklonost još više razmahala u nedovršenom romanu *Među žabari* koji je počeo izlaziti u Balkanu, no morao je biti prekinut.

Naime, žabarima je nazivao Karlovčane, a njihov grad žabokrečinom. Težak karakter fiksirao je u romanu *Fiškal* (1882) u kojemu prikazuje borbu dvojice lakomaca za imetak grofice Olge. U ovom romanu Kovačić iskazuje svoj stav: uz realnu sliku društva svog vremena, Kovačić daje i oštru kritiku Ilirskog pokreta, njegovih ideala i njegove književnosti. No, sva ta djela ne bi ni po čemu Kovačića učinila izuzetnim predstavnikom hrvatskog realizma, da nije napisao roman *U literaturi* (1888). kritika je zapazila kako je glavni lik romana, Ivica Kičmanović, ustvari sam autor, tako da roman ima dvije kolotečine. S jedne strane, on je slika života i propasti darovita seljačkog djeteta, a s druge strane on je analiza čitave jedne epohe hrvatskog društva. U registraturi je roman i grada i sela, pod utjecajem još nerazvijenog kapitalizma, stvaranje hrvatske građanske inteligencije i prikaz odnosa „viših“ prema „nižima“. Ni Kovačić

se, kao i drugi pisci realizma, nije u potpunosti oslobodio romantičarskih utjecaja, no njegova je romantička interpretacija zapravo prikazivanje stvarnosti. *U registraturi* se isprepliće stvarnost i iluzije. Niti jedno niti drugo Kovačić ne predlaže kao rješenje; štoviše, on uopće ne predlaže rješenja. Realizam je u njemu bio toliko jak da je on u osnovi izrugivao kritici, pa čak i rugu, sve; i pismenu i nepismenu Hrvatsku.

Sve to dovodilo je do toga da je Kovačić u maloj, zaostaloj sredini plaćao visoku cijenu svoje odvažnosti. Sirotinjski je živio, prehranjujući veliku obitelj kao pisar u Zagrebu i Karlovcu, dok nakon mnogo vremena nije dobio samostalno advokatsko mjesto u Glini. No, već je bilo kasno. Umro je izmučen, premoren i pomračena uma.

3.5. Josip Kozarac

Josip Kozarac (1858.- 1906.), ekonomist, šumar i književnik, u hrvatsku je književnost uveo Slavoniju, njene beskrajne ravnice i hrastove šume, lijepe žene i lijene muškarce, pišući o njima hladno, gotovo bešćutno. Diplomirani inženjer šumarstva i jedan od najpoznatijih hrvatskih šumara imao je prilike da dobro upozna slavonsko selo, njegov život i njegove probleme. Smatran je piscem oštrih zapažanja i jednostavnih, ali često i prodornih, dubokoumnih misli. Iako je u početku pisao samo ljubavne pjesme po ugledu na narodne pjesme svog kraja, u drugom dijelu svog stvaranja prešao je na prozu. Želio je, prije svega, biti društveni kritičar Slavonije. U bogatoj zemlji vidio je, s jedne strane, uzrok mnogih slavonskih zala, jer mu ta plodna zemlja bez velika truda poklanja osnovne potrebe za život. S druge strane, Kozarac je primijetio pojavu koju je i Kovačić slikao: seljak teži da postane gospodin, a sni sam ne vidi da se na taj način baca u ruke nemilosrdnog austrijskog birokratskog aparata i prepušta strancima, mahom Njemcima i Mađarima, svoje mrtve kapitalne, svoju zemlju.,

Roman *Mrtvi kapitali* najpoznatije je, iako ne i najbolje Kozarčevo djelo. Kozarac je ocrtao prije svega opreku selo- grad, prikazao jednostavan i sadržajan život na selu, prazan, rastrošan i besmislen život u gradu; činovnik troši nezarađeni novac i misli da je gospodin, dok je pravi gospodin onaj koji zna koliko ima a ima onoliko koliko je zaradio. Krivnja leži i u školi: ona

daje prazno obrazovanje, dok zemlja ostaje neobrađena. Nositelj teze u romanu, Lešić. Ostaje u zemlji, želi se kćeri zemljoposjednika i ostvaruje pravilnu eksploataciju osnovnog nacionalnog kapitala- zemlje. Naravno, Kozarčeva je teza očita, on joj u svome romanu ide na ruku. No, zanimljivo je da je Kozarac poeziju vidio i tamo gdje je pisci njegova vremena nisu nalazili; dim i gnoj, to je djelo 19. stoljeća: tamo gdje dim tvornica puni svu okolinu svojim smradom, gdje se od svake ljuske priprema gnoj- samo se ondje može govoriti o blagostanju i napretku čovječanstva.

U drugom romanu *Među svjetlom i tminom* pokušao je još jednom dokazati istinitost svoje teze o jalovu građanskom životu. Smatra da e hrvatska inteligencija treba osamostaliti ekonomski i ne ovisit o državnom aparatu, koji je tuđinski. Kozarac je govorio kako mrtvi kapitali, zemlja, leže pod nama, a mi ih moramo iskoristiti.

Često se u vezi s Kozarcem spominje kako je on unio ženske likove u književnost. U pripovijestima je obrađivao ženske likove, iznoseći kako je uočio još jedno zlo Slavonije- prostituciju. Karakteristična za taj njegov pogled je Tena, po mnogima jedna od najljepših Kozarčevih novela. U Teninoj ljepoti uživaju svi, Tena ide iz ruke u ruku, a kada njezinu ljepotu unakazi bolest, prihvaća je ratni invalid, Čeh.

Treću skupinu Kozarčevih radova čine njegove posljednje pripovijesti u kojima je zašao u psihologiju ženskih likova iz građanskog društva. S osobitim je smislom obrađivao tematiku nesretne, prevarene i razočarane žene. U Kozarcu se ogleda razvoj hrvatskih realista koji su započeli kao oštri kritičari i potencijalni reformatori, a završili kao pesimistični slikari individualnih problema.

4. REALIZAM U EUROPSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Realizam u svjetskoj književnosti pojavio se paralelno s razvojem romana lika, dok je u zapadnoeuropskoj književnosti on postao dominantan tridesetih godina 19. stoljeća. Realistički pisci su imali namjeru književnosti dodati novu funkciju, a to je spoznavanje društvenih odnosa. Naime, oni su analizirali posebne tipove društvenog ponašanja pružajući čitateljima spoznaju društvenih odnosa. Za razliku od romantizma, realizam je usmjeren na prozne književne oblike, kao što su roman, novela i pripovijetka, a fabula je podređena temeljnom postupku realizma, a to je otkrivanje likova. Najopćenitiji cilj realizma bio je ponuditi istinit, točan i objektivan prikaz stvarnog svijeta. Da bi postigli ovaj cilj, realisti su pribjegli brojnim strategijama: upotrebi opisnih i evokativnih detalja, izbjegavanje onoga što je bilo fantastično, imaginarno i mitsko, pridržavanje zahtjeva vjerojatnosti i isključenje događaja koji su bili nemogući, uključivanje likova i incidenata iz svih društvenih slojeva, baveći se ne samo vladarima i plemstvom, fokusiranje na sadašnjost i odabir tema iz suvremenog života, a ne čežnja za nekom idealiziranom prošalošću, naglašavanje društva, a ne pojedinca (ili promatranje pojedinca kao društvenog bića), suzdržavajući se od upotrebe uzvišenog jezika, u korist više kolokvijalnih idioma i svakodnevnog govora, kao i neposrednosti i jednostavnosti izraza.

Svi su ti ciljevi i strategije bili su temeljeni na izravnom promatranju, činjeničnosti, iskustvu i indukciji (do općih istina dolazi se samo na temelju ponovljenog iskustva). U prihvaćanju gore nabrojanih strategija realizam je bio široka i višestruka reakcija protiv idealizacije, povijesne retrospekcije i imaginarnih svjetova koji se prikazuju kao karakterizacija romantizma.⁹

⁹ Habib, R. Introduction to realism and naturalism, <https://habib.camden.rutgers.edu/introductions/realism/>

4.1. Francuski realizam

Realizam se u francuskoj definiciji spominje 1826. godine u časopisu „*Mercure francais*“, no pravo značenje pravca u Francuskoj realizam poprima kroz rasprave koje su se vodile oko Courbetovih slika (Jean Desire Gustav Courbet je francuski slikar realizma).¹⁰ U današnje vrijeme realizam u francuskoj književnosti nestaje, ali ipak postoji nekoliko suvremenih realista koje vrijedi spomenuti, a to su Gaston Cherau i Leon Werth.

Najvažniji predstavnici francuskog realizma su:

- Honore de Balzac,
- Stendhal,
- Gustave Flaubert.

Edmond Duranty započeo je časopis pod nazivom *Réalisme* 1856. godine u kojem je realizam izjednačen s istinitošću, iskrenošću i modernošću. Duranty je smatrao da romani trebaju odražavati živote običnih ljudi srednje klase ili radničke klase. 1857. Jules-François-Felix Husson (poznat kao Champfleury) objavio je zbirku eseja pod nazivom *Le Réalisme*. Predviđajući Zolu, pozvao je na potrebu oprezne dokumentacije i slobodu od moralnih ograničenja. Pozitivizam u Francuskoj poprimio je otvoreniji aspekt u djelu Tainea. Taine je pod utjecajem racionalističkih filozofa prosvjetiteljstva, s druge strane, Hegela i Spinoze, tražio detaljno objašnjenje kauzalnih operacija koje upravljaju i ljudskim bićima i svijetom.

4.1.1. Honore de Balzac

Honore de Balzac (1799. – 1850.) smatra se jednim od najplodnijih francuskih pisaca. Radi se o piscu koji je napisao oko stotinu djela od kojih je najveći dio obuhvaćen naslovom *Ljudska komedija*. Balzac se također smatra jednim od začetnika novog književnog smjera – realizma.¹¹

¹⁰ Realizam u francuskoj književnosti: <http://www.noebius.com/pdf/eseji-realizam-u-francuskoj-knizevnosti.pdf>

¹¹ Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5611>

Balzac je poznat po razini detalja koja ulazi i njegovo djelo. Svoju književnu karijeru započeo je pisanjem libreta za *Le Corsaire*, komičnu operu nadahnutu knjigom *Corsair* lorda Byrona. Balzac međutim, nikad nije završio projekt jer nije mogao naći skladatelja koji bi napisao pjesmu za to. Jedno od njegovih najpoznatijih djela je realističan društveni roman *Otac Goriot*. Roman se smatra i njegovim najčitanim romanom koji je napisan 1834. godine kada je Balzac imao 35 godina. U romanu radi se o suvremenom društvu, a započinje opisom pansiona Vauquer u kojem se nalaze gotovo svi likovi (slika u nastavku).

Slika 2 Pansion u kojem se odvija radnja romana *Otac Goriot*

Izvor: [http://ss-prirodoslovna-graficka-ri.skole.hr/upload/ss-prirodoslovna-graficka-ri/images/static3/1253/attachment/Honore de Balzac.pdf](http://ss-prirodoslovna-graficka-ri.skole.hr/upload/ss-prirodoslovna-graficka-ri/images/static3/1253/attachment/Honore%20de%20Balzac.pdf)

Glavni likovi romana su: Eugene de Rastignac (lik povezuje tri različite društvene klase: siromasi, aristokracija, građanstvo), Vautrin (bivši šef pariških kriminalaca, a kroz njegov se lik daje opis društva i Parižana, licemjerje i pokvarenost, Goriot (otac i bivši proizvođač

tjestenine, stanovnik pansiona Vauquer koji kupuje ljubav svojih kćeri novcima i tako one postanu pohlepne i bezosjećajne).¹²

4.1.2. Stendhal

Stendhal (1783. – 1842.) je jedan od najoriginalnijih i najsloženijih francuskih pisaca prve polovice 19. stoljeća, a najpoznatiji je po djelima fikcije. Stendhal je jedan u nizu pseudonima kojima se Marie-Henri Beyle služio. Njegov ugled se uglavnom temeljio na nekonvencionalnim pogledima te hedonističkim sklonostima ublažene sposobnošću za moralno i političko ogorčenje. Njegova razmišljanja najcjelovitije su izražena u njegovim romanima od kojih je poznat realistični roman *Crveno i crno*.¹³ Crveno i crno je roman o sudbini siromašnog mladića u doba Restauracije, u kojoj preciznim klasicističkim stilom te tonom u rasponu od sarkastičnoga do poetskoga izražava romantizmom prožet junakov bunt protiv okoštalih društvenih struktura i morala. Roman je ispričovijedan iz junakove perspektive koji postaje žrtva rascjepa između svoje intimne i javne osobnosti, skrivanja i kultiviranja svog pravog identiteta. Stendhal je romane oblikovao na trajnoj napetosti i raskrižju klasicizma, romantizma i realizma, mješavini romantičnih fabula (u kojima značajno mjesto imaju fatalne ljubavi i svijest junaka o vlastitoj iznimnosti) i paradoksalnog općeg tona, u međuprostoru satire, ironije i poetskoga duha. Pritom su događaji najčešće viđeni kroz junakovu svijest, dok se pripovjedač povlači, a time Stendhal razrađuje subjektivni realizam u kojem svijest lika uvjetuje gledište pripovijedanja.¹⁴

Stendhalov veliki doprinos bio je pomicanje naracije unutar glava likova, opisujući njihove osjećaje pomoću tehnika poput unutarnjeg monologa. Kao rezultat romana *Crveno i crno* Stendhal se smatra izumiteljem psihološkog romana.

¹² Lektire.hr: <https://www.lektire.hr/otac-goriot/>

¹³ Britannica.com: <https://www.britannica.com/biography/Stendhal-French-author/Works>

¹⁴ Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58000>

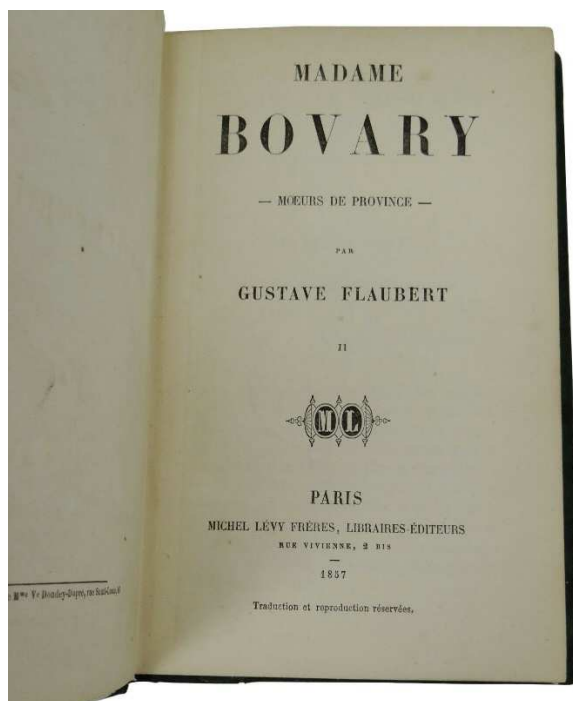
4.1.3. Gustave Flaubert

Gustave Flaubert (1821. – 1880.) smatra se jednim od najvažnijih realističkih pisaca čiji roman *Madame Bovary*, napisan 1857. godine predstavlja klasično djelo francuske književnosti. Iako je Flaubert u svom životnom vijeku stekao ime pisca, nije bio financijski uspješan (za pet godina prodaje *Madame Bovary* prodao je samo 500 primjeraka), a povrijedilo ga je neprijateljstvo i nerazumijevanje njegovih kritičara i čitatelja. U jeku javnog neprijateljstva, 1857. godine, on i izdavač romana *Madame Bovary* suđeni su zbog negodovanja za javni moral i religiju. Međutim, slučaj je na kraju neriješen. Flaubert je bio jedan od najvažnijih europskih pisaca 19. stoljeća, a s njim je i francuski roman dostigao visoku razinu razvoja. Niti jedno njegovo kasnije djelo, osim tri kratke priče, nikada se nije izjednačilo s umjetničkom i tehničkom kvalitetom njegovog prvog romana, a upravo njegova reputacija počiva na *Madame Bovary*. Flaubert je spojio osjećaj za ideale romantičarske ere s objektivnim pogledima i znanstvenim principima realizma da bi stvorio roman koji je od pamtivijeka i primjer piscima.¹⁵

Madame Bovary (*Gospođa Bovary*) utjelovljuje lik Emme Bovary, a tema romana su brak i preljub. Roman je podijeljen na tri dijela međusobno odijeljena krizama kroz koje je prolazio glavni lik. Prvi dio nudi radnju koja je prethodila braku Emme i Charlesa. Nakon toga slijedi opis jednoličnog bračnog života zbog kojeg je Emma bila sve nesretnija. Flaubert je ocrtavši svoje junake stvorio pojam tzv. bovarizma tj. sklonosti da se ljudi smatraju drukčijima nego što zaista jesu i da kao Emma razmišljaju o tome da su stvoreni za neku drugu sudbinu. Za razliku od drugih romana u kojima je bilo svega, pa i ubojstava, ovdje nema dinamike osim prikaza života jedne žene koja se bori s dosadom i ograničenjima malog mjesta. Za razliku od Balzaca koji je u većini svojih romana radnju smještao u Pariz, Flaubert radnju romana *Gospođa Bovary* smješta u provinciju. Unatoč tome što današnje čitateljstvo u romanu ne može pronaći ništa previše inkriminirajuće, a čega nema u drugim knjigama, u to je vrijeme izazvalo je dosta polemike, pa je Flaubert završio na sudu. Dok je tužiteljstvo inzistiralo na tome da spomenuti roman može negativno utjecati na mlade ljude, obrana se pokušavala usredotočiti na to da treba

¹⁵ Cliffs Notes: <https://www.cliffsnotes.com/literature/m/madame-bovary/gustave-flaubert-biography>

razdvojiti autora djela i pripovjedača, odnosno zbilju i imaginarnu priču. Tužiteljstvo je na kraju roman shvatilo kao vrijeđanje javnog i vjerskog morala te pokušaj opravdanja za preljubništvo glavne junakinje. Slika u nastavku daje uvid u prvo izdanje romana Madame Bovary.

Slika 3 Prvo izdanje romana Madame Bovary

Izvor: <https://www.ebay.com/itm/Madame-Bovary-GUSTAVE-FLAUBERT-First-Edition-1st-Issue-1857-French-/331849302222>

4.2. Ruski realizam

Neobičan procvat realističke literature u drugoj polovici 19. stoljeća odvijao se na pozadini društvenog i političkog nemira koji je započeo 1840-ih godina za vrijeme vladavine Nikole I. Opće karakteristike ruskog realizma iz 19. stoljeća uključuju nagon za istraživanjem ljudskog stanja u duhu ozbiljne istrage, ali bez uključivanja humora i satire, a naglasak je morao biti na

karakteru i atmosferi a ne na zapletu i radnji.¹⁶ Iako je proizvela nekoliko snažnih izvornih književnih velikana, Rusiji je 1840.-ih i dalje nedostajao književni pokret, pa je sredinom te iste godine pod nadzorom Belinskog (utemeljitelj teorije ruskog realizma) zasijano sjeme realističkog pokreta, a prvi pokretač je bio Nikolaj Vasiljevič Gogolj. Iako su napisana u kasnom 19. stoljeću, djela ruskog realizma koja su se usredotočila na psihološku analizu, introspekciju, mračnu stranu ljudske prirode i bezvremenska filozofska i egzistencijalna pitanja danas ostaju relevantna kao i uvijek, ako ne i više. Tijekom tzv. zlatnog doba ruske književnosti imena poput Puškina, Gogolja, Dostojevskog, Tolstoja i Čehova naizgled su se vidjela iz zraka i olujom preuzela svijet književnosti.¹⁷ Razdoblje ruskog realizma se može podijeliti u tri faze:

- rani realizam,
- razvijeni realizam,
- visoki realizam.¹⁸

Prvu fazu obilježava postupni razvoj pripovjednih oblika, a u temama pripovijesti i romana prepoznali su se ostaci romantizma, a njegovim predstavnikom smatra se Gogolj. Najvažniji predstavnik srednjeg ili razvijenog realizma je Turgenjev, dok vrhunac razvijenog realizma predstavljaju Dostojevski i Tolstoj.

Potkraj 19. stoljeća došlo je do raspada realističkih oblika i pojavile su se naturalističke tendencije. 1930.-ih godina ukinule su se književne skupine i osnovao Savez sovjetskih pisaca koji je proglasio socijalistički realizam osnovnom metodom književnosti.

¹⁶ Survivingbaenglish: <https://survivingbaenglish.wordpress.com/nineteenth-century-russian-realism/>

¹⁷ Slavorum: <https://www.slavorum.org/7-russian-literary-realism-masterpieces-that-changed-the-world-forever/>

¹⁸ Zlatar, A. (2001). Realizam: <https://www.oocities.org/gimn1gradacac/realizam/realiz.htm>

4.2.1. Nikolaj Vasiljevič Gogolj

Nikolaj Vasiljevič Gogolj (1809. – 1852.) glavni je predstavnik ranoga ruskog realizma, a neke njegove novele imaju obilježja prijelaznog razdoblja između romantizma i realizma. Gogoljeva pripovijetka *Kabanica* važan je datum u povijesti ruskog realizma. Naime, u njoj pripovjedač pridaje veliku pozornost pojedinostima pri opisu glavnog junaka i okoline u kojoj se kreće. Pripovijetka je objavljena 1842. godine te se može reći da pripada najznačajnijim djelima ranog ruskog realizma. Radi se o činovniku koji odlučuju nabaviti novu kabanicu. Međutim, snesu ga razne nezgode pa tako već prvu noć ostane bez nje jer mu je otmu. Činovnik umire od tuge, a njegov duh nastavlja misiju i traži kabanicu kroz cijeli grad. Cijela pripovijetka prožeta je humorom unatoč tuzi koja vlada kod činovnika. No, završetak pripovijetke čini da cijela priča ima groteskni tonaliteta. Ono što je zanimljivo je Gogoljova namjera da kroz pripovijetku ukaže na društvene probleme svog vremena i probleme čovjeka koji je uhvaćen u birokratske zavrslame i nehumane odnose.¹⁹

4.2.2. Ivan Sergejevič Turgenjev

Ivan Sergejevič Turgenjev (1818. – 1883.) je za mnoge najznačajniji predstavnik ruskog realizma koji se borio za ukidanje kmetstva. Njegov roman *Očevi i sinovi* smatra se prvim modernim romanom u Rusiji, kao i prvim djelom ruskog pisca koji je na zapadu dobio značajne hvale. U romanu se obrađuje jaz između tradicionalističkih liberala starije generacije, koje predstavljaju dva glavna lika, i nihilističke ideologije koju su usvojili protagonisti Bazarov i Kirsanov. Masovno popularizirajući pojam nihilizam, *Očevi i sinovi* pripovijedaju bezvremensku priču o sukobu generacija, starom nasuprot novom i posljedicama koje ideje i ideologije mogu imati na međuljudske odnose.

¹⁹ Ruski književni realizam: https://nostalgijazanimljivosti.blogspot.com/2014/12/ruski-književni-realizam_16.html

4.2.3. Lav Nikolajevič Tolstoj

Lav Nikolajevič Tolstoj (1828.-1910.) najpoznatiji je po svoja dva najduža djela: *Rat i mir* i *Ana Karenjina*, a mnogi navedene romane smatraju najboljim romanima ikada napisanim. *Rat i mir* je roman koji sadrži tri vrste materijala – povijesni prikaz napoleonskih ratova, biografije izmišljenih likova skup eseja o filozofiji povijesti. Prema Tolstojevom mišljenju, povijest je poput bitke proizvod kontingencije, nema smjer i ne uklapa se u uzorke. Uzroci povijesnih događaja beskrajno su raznoliki i zauvijek nepoznati, pa tako povijesno pisanje, koje tvrdi da objašnjava prošlost, nužno to falsificira. Oblik povijesnih narativa odražava ne stvarni tijek događaja, već bitno književne kriterije utvrđene ranijim povijesnim narativima. Tolstojev roman svojim čitateljima daje bezbroj primjera malih incidenata na koji svaki ima mali utjecaj - a to je jedan od razloga zašto je roman *Rat i mir* tako dug. Tolstojevo vjerovanje u djelotvornost običnog i uzaludnost izgradnje sustava stavilo ga je u suprotnost s misliocima njegova vremena. To ostaje jedan od najkontroverznijih aspekata njegove filozofije.

Ana Karenjina roman je koji mnogi smatraju krunskim draguljem ruskog realizma. Podijeljen u osam dijelova, književni velikani poput Dostojevskog, Nabokova i Williama Faulknera, ovaj su roman ocijenili kao besprijeoran. Bavljenje temama kao što su ljubav, rodne uloge, feudalizam, posesivnost, ljubomora, religija, strast i licemjerje, moral priče odvija se kroz tragičnu sudbinu protagonistice Ane Karenjine. Žena na emocionalnom i psihološkom raskrižju, rastrgana između ljubavi prema djetetu i muškarcu, razočarana osudom društva i vlastite paranoje i ljubomore, Ana svoj život završava iz očaja. Duboko promišljen i samouvjeren, Tolstojev prvi roman, kako je smatrao, bacio je svjetlo na dvostruke standarde u pogledu spola, ljubavi i seksualnosti.

4.2.4. Fjodor Mihajlovič Dostojevski

Fjodor Mihajlovič Dostojevski (1821. – 1881.) jedan je od najznačajnijih književnika u povijesti. U svojim je romanima Dostojevski prošao sve faze ruskog realizma. Osnovna je tematska crta svih njegovih djela rastakanje ruskoga društva i obitelji, a njegovi likovi nisu

tipizirani prosječni predstavnici društva već su to redovito buntovnici, nositelji radikalnih filozofskih ili religijskih uvjerenja. Dostojevski, također, i u načinu pripovijedanja odudara od klasičnoga realističkog modela te u prikazivanju svijesti svojih junaka uvodi tehniku unutrašnjeg monologa.²⁰

U njegove velike romane ubraja se *Zločin i kazna* iz 1866. godine. Iako je najpoznatije književno djelo čiji je glavni motiv ubojstvo, *Zločin i kazna* prilično se usredotočuje na samo ubojstvo. Umjesto da ponudi gorke prikaze ubojstava, Dostojevski stavlja svu važnost na kaznu Rodiona Raskolnikova, ubojice i bivšeg studenta prava. Ispunjen proganjanim noćnim morama, paranojom i unutrašnjim borbama, prava kazna Raskolnikova nije zatvor, već njegov vlastiti um i svjesna. Ono što je u početku bio zločin uzrokovan siromaštvom i vjerom u njegovu vlastitu Napoleonovu prirodu, na kraju je progutao Rodiona, iako mu je ubojstvo starog zalagaonice donijelo potrebnu financijsku stabilnost. Unatoč opsesivnim akcijama dobročinstva koje je vršio novo stečenim novcem i ustrajnom racionalizacijom svog zločina, Raskolnikov ništa nije učinilo da utiša njegovu svijest.

Roman je ispunjen elementima filozofije što je vidljivo kroz Raskolnikovov um. Osim toga, pronalaze se i elementi fantastike vidljivi kroz počinjeno ubojstvo. Kroz težnju k ubojstvu prepoznaju se publicistički dijelovi u romanu što je nesvakidašnja karakteristika književnosti realizma. Roman obiluje i nizom realističnih elemenata kroz detaljizirane i vjerodostojne opise ljudi, prostora, prirode te kroz niz tipičnih likova, fabulu temeljenu na stvarnim događajima te još nizom realističnih elemenata.²¹

Većina romana koje je napisao Dostojevski smještena je u tmurno ozračje velegradskog podzemlja sa središtem oko uzbudljivih događaja baštinjenih iz trivijalnog romana i crnih kronika te se vrti oko tzv. prokletih pitanja za čovječanstvo – ljudska patnja, smrtnost/besmrtost, postojanje i nepostojanje Boga, sudbina Rusije itd.

²⁰ Zlatar, A. (2001). Realizam: <https://www.oocities.org/gimn1gradacac/realizam/realiz.htm>

²¹ Brajković, T. (2015). Fjodor Mihajlovič Dostojevski: <https://www.ziher.hr/fjodor-mihajlovic-dostojevski-realisticni-zacetnik-modernog-romana/>

4.3.Engleski realizam

U engleskoj književnosti viktorijansko razdoblje je blisko realističnoj poetici, a među najvažnijim predstavnicima smatraju se Charles Dickens, William Makepeace Thackeray, sestre Charlotte, Emily Jane i Ane Bronte i George Eliot (pravo ime Mary Ann Evans). Zanimljivo je da se oni ne deklariraju kao realisti, ali u svojim djelima opisuju i objašnjavaju englesku stvarnost te prosvjeduju protiv iste dajući kritički prikaz socijalne nepravde i bijede najnižih društvenih slojeva.²² U Engleskoj je realizam u različitim stupnjevima informirao o brojnim vrstama romana - političkim, povijesnim, religijskim - koje su napisale velike ličnosti poput Thackerayja i Dickensa tijekom 19. stoljeća. Ali stvarnost fantastike procvjetala je romanima Georgea Eliota, Anthonyja Trollopea, Georgea Meredith i Thomasa Hardyja.

4.3.1. Charles Dickens

Charles Dickens (1812. - 1870.) bio je možda najpopularniji romanopisac tog razdoblja. Socijalizirao je većinu svojih romana, što možda objašnjava neke njegove slabe zavjere. Dickens je živo pisao o londonskom životu i borbi siromašnih, ali na dobro raspoložen način (s grotesknim likovima) što je bilo prihvatljivo čitateljima svih razreda. Njegova rana djela kao što su *Pickwick Papers* (1836) su remek-djela komedije. Kasnije su njegova djela postala mračnija, a da nisu izgubila genijalnost za karikaturu: *Oliver Twist* (1837), *David Copperfield* (1850), *Velika očekivanja* (1861). *Božićna Karolina* (1843.) popularna je priča o gospodinu Scroogeu koju posjećuju četiri božićna duha.

Djela Charlesa Dickensa često serijski su objavljivana u novinama ili časopisima, a prvi je to bio *Pickwick Papers* 1836. (slika 4). Kao rezultat ove serijalizacije i usredotočenosti na lik, a ne na zavjeru, Dickensova djela ponekad su kritizirana zbog slabih zapleta. Tema realističnih viktorijanskih romana također je pomogla povećati njihovu popularnost. Dickens bi posebno

²² Zlatar, A. (2001). Realizam: <https://www.oocities.org/gimn1gradacac/realizam/realiz.htm>

prikazao živote radnika radničke klase, stvarajući likove koje bi nova publika srednje klase u usponu mogla povezati. Realistični viktorijanski roman usredotočio se na likove i teme poput siromaštva i socijalne mobilnosti koja se pružala novoj srednjoj klasi i rastuća srednja klasa željno su konzumirali ove romane. Jedan od najpoznatijih realističkih pisaca, Charles Dickens, svoju je pozornost usmjerio više prema teorijama otkrivenja nego prema reprezentacijskim. Na temu kako se stvarnost shvaća kao ono što je nečijim čulima odmah dostupno, Dickens je dodatno istaknuo važnost pamćenja koje je opisao kao neku vrstu vizije ili načina gledanja na svijet. Štoviše, u svom romanu u stilu pripovijedanja *Velika očekivanja*, memorija je ključni pojam u priči, jer Pip pamti sve događaje iz sjećanja. Neki se čitatelji žale na činjenicu da roman ne nudi ničiju perspektivu osim Pip-ove, ali vrlo je vjerojatno da je Dickens to odlučio namjenski. Teorije sjećanja i otkrivenja smatrao je vrlo važnim za realističku literaturu, a pripovijedanje bi se moglo opisati kao vrsta "pisanog sjećanja".²³

Slika 4 Pickwick Papers

Izvor: <https://sites.udel.edu/britlitwiki/the-realistic-novel-in-the-victorian-era/>

²³ British literature: <https://sites.udel.edu/britlitwiki/the-realistic-novel-in-the-victorian-era/>

Charles Dickens definirao je realizam s jakom socijalnom dimenzijom: prikazivao je radničku klasu i siromašne, bavio se siromaštvom i pobunom protiv nepravde. Dickensovi likovi su bespomoćna siročeta u okrutnom svijetu, a njegovi su romani korišteni za socijalne reforme.

4.3.2. William M. Thackeray

William M. Thackeray (1811. -1863.) je predstavnik kritike i realizma u engleskoj književnosti. Napisao je *Vanity Fair* (1847), satiru visokih klasa u engleskom društvu. George Eliot (Mary Ann Evans, 1819-1890) možda je najrealističniji od ovih pisaca: *Middlemarch* (1874). Anthony Trollope (1815-1888) napisao je romane o životu u provincijskom engleskom gradu. Thomas Hardy (1840-1928) bio je vrlo pesimistički pisac koji je pisao priče ljudi na selu (izmišljeni krug od Wessex) čijom su sudbinom upravljale sile izvan sebe (što ga povezuje s naturalizmom). *Jude Obscure* (1895), *Tess od d'Urbervilles* (1891). Thackeray u svojim romanima daje živopisan opis srednje klase i aristokratskog društva, njihovog načina života, manira i okusa. Također, otkiva njihov ponos, tiraniju, licemjerje i snobizam, sebičnost te zloću. Njegov oštar uvid u ljudsku prirodu daje mu analitičku i satiričnu kvalitetu koja je svoj izraz našla u portretiranju njegovih likova. Njegova je kritika snažna, satira oštra i gorka. On je genij u realnom portretiranju negativnih likova. Realizam mu je točan i objektivan, a likovi nisu statični i razvijaju se kako priča napreduje. Prikazani su kao prirodni rezultati njihove okoline i društva koje ih je uzgajalo. Likove prikazuje kao da ih gleda iz daleka, a ta se nova značajka u književnosti kasnije nazvala objektivnim realizmom. Thackeray ne vjeruje u mogućnost reforme čovjeka, a njegov pesimizam označava početak krize buržoaskog humanizma koja je karakteristična za književnost druge polovice 19. stoljeća. Svijet za Thackeray je sajam ispraznosti gdje su muškarci i žene pohlepni i zli. On je izmislio rije snob u svojoj knjizi snobova, a za njega je to osoba koja se osvrće od svog društvenog nadređenog i gleda s prezirom prema svojim inferiorima.²⁴

²⁴ English literature: <http://classic-english-literature.blogspot.com/2008/02/wm-thackeray-and-vanity-fair.html>

4.4. Žena i realistička književnost

Pisci realista često su pokazali kako uvjeti života utječu na žene. Često se ženski likovi u realističkoj literaturi prikazuju kao žrtve zarobljene u tragičnim životima muškim neznanjem i bahatošću, zakonskim i moralnim ograničenjima i nesretnim brakovima. U Flaubertovoj *Madame Bovary* Emma Bovary bježi iz mrtvog, monotonog, provincijskog braka seksualnom fantazijom, preljubom i samoubojstvom. Tolstojev glavni lik u *Ana Karenjina* slijedi istu tragičnu, ali i neizbježnu putanju. Njezin bijeg također dovodi do preljuba i uz sramotu koja ga prati, neumoljivo do samoubojstva. Međutim, nisu sve žene iz realističke literature bile nesretne žrtve. George Sand (1804. – 1876.) napisala je u predgovoru svog romana *Indiana* da ju je motivirao "snažni protestni instinkt" protiv patrijarhalne moći, što ju je navelo da izbací svoju heroinu protiv nepravde i varvarstvo onih zakona koji i dalje upravljaju ženama u braku, obitelji i društvu. U drami *Et dukkebjem* norveški dramatičar Henrik Ibsen (1828. –1906.) daje istu notu protesta protiv patrijarhata. Njegova ženska protagonistica Nora, buržoaska domaćica napada i na kraju odbacuje društvenu konvenciju koju mora bez sumnje i potpuno podrediti svom mužu.²⁵

²⁵ Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/history/news-wires-white-papers-and-books/objectivity-realism-literature>

5. ZAKLJUČAK

Realizam je pokret nastao u 19. stoljeću, a radi se o pokretu koji opisuje stvarnost, odnosno zbilju. U Hrvatskoj je trajao desetak godina no unatoč tome obilježen je i zapamćen kroz velika djela koja i danas čitamo i koja ćemo čitati još puno godina. Jedno od njih je djelo Ante Kovačića U registraturi koji je sastavni dio lektire u našim školama. Osim njega nužno je spomenuti i Josipa Kozarca kojeg se svi sjećaju po mnogim djelima, kao što je novela Tena koja ostaje zapamćena i godinama nakon završetka školovanja. Za razliku od hrvatskog realizma, europski realizam je trajao duže i obilježen je mnogim zbivanjima u književnosti. Mnogi pisci su ostavili trag u književnom stvaralaštvu, pa je tako Tolstojev roman Ana Karenjina jedan pravi prikaz realizma koji se i danas čita, ali i razmatra te kritizira. Mnogi se pokreti javljaju u književnosti, ali svaki od njih iz sebe ostavi prave primjere tog razdoblja. Kod realizma je zanimljivo i igranje ženskih uloga koje pisci rado upotrebljavaju, zatim prikaz stvarnosti onakvom kakva je zapravo bila u tom vremenu pisanja djela. Osim toga mnogo se uspoređuje kmetski život sa život visoko pozicioniranog građanstva što je tada bilo puno više zastupljenije nego danas. 19. stoljeće je bilo razdoblje ruskih francuskih pisaca, kao što je Honore de Balzac ili Gustave Flaubert. Engleska književnost ide u srž problema društva i tako opisuje jad i bijedu građanstva i socijalnu nepravdu, a najpoznatiji pisac realizma engleske književnosti je Charles Dickens.

6. LITERATURA

Knjige

- [1] Barac, A., Hrvatska književna kritika. Razdoblje realizma II. Matica hrvatska, Zagreb, 1951.
- [2] Beker, M., Uvod u komparativnu književnost, Školska knjiga Zagreb, Zagreb, 1995.
- [3] Dončević, I. (ur.), Ksaver Šandor Đalski, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 50, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1964.
- [4] Flaker, A., Stilske formacije, SNL, Zagreb, 1986.
- [5] Kovačić, A., U registraturi, Profil, Zagreb, 1998.
- [6] Lodge, D., Načini modernoga pisanja, Globus, Zagreb, 1988.
- [7] Solar, M., Povijest svjetske književnosti, Golden marketing, Zagreb, 2003.

Članci

- [1] Delić, S., Dobro došli u Sto godina samoće u Zor, časopis za književnost i kulturu, Zagreb, 1996., str. 139-145
- [2] Pranjković, I., Glavne sastavnice hrvatskoga jezičnog identiteta u Jezik i indentiteti, Zagreb, 2007., str. 487-495
- [3] Šego, J., O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća. U: Kroatologija. God. 2. Br. 2., 2011.

Internet izvori

- [1] Brajković, T. (2015). Fjodor Mihajlovič Dostojevski, dostupno na: <https://www.ziher.hr/fjodor-mihajlovic-dostojevski-realisticni-zacetnik-modernog-Se/> (pristupljeno: 8.8.2020.)
- [2] Britannica.com, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Stendhal-French-author/Works> (pristupljeno: 11.8.2020.)
- [3] British literature, dostupno na: <https://sites.udel.edu/britlitwiki/the-realistic-novel-in-the-victorian-era/> (pristupljeno: 15.8.2020.)
- [4] Cliffs Notes, Madame Bovary, dostupno na: <https://www.cliffsnotes.com/literature/m/madame-bovary/gustave-flaubert-biography> (pristupljeno: 7.8.2020.)
- [5] English literature, dostupno na: <http://classic-english-literature.blogspot.com/2008/02/wm-thackeray-and-vanity-fair.html> (pristupljeno: 1.8.2020.)
- [6] Encyclopedia.com, dostupno na: <https://www.encyclopedia.com/history/news-wires-white-papers-and-books/objectivity-realism-literature> (pristupljeno: 7.8.2020.)
- [7] Habib, R. Introduction to realism and naturalism, dostupno na: <https://habib.camden.rutgers.edu/introductions/realism/> (pristupljeno: 2.8.2020.)
- [8] Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5611> (pristupljeno: 12.8.2020.)
- [9] Lektire.hr, dostupno na: <https://www.lektire.hr/otac-goriot/> (pristupljeno: 2.8.2020.)
- [10] Slavorum, dostupno na: <https://www.slavorum.org/7-russian-literary-realism-masterpieces-that-changed-the-world-forever/> (pristupljeno: 4.8.2020.)
- [11] Survivingbaenglish, Nineteenth century russian realism: <https://survivingbaenglish.wordpress.com/nineteenth-century-russian-realism/>
- [12] Realizam u francuskoj književnosti: <http://www.noebius.com/pdf/eseji-realizam-u-francuskoj-knizevnosti.pdf> (pristupljeno: 10.8.2020.)

[13] Ruski književni realizam: https://nostalgijazanimljivosti.blogspot.com/2014/12/ruski-knjizevni-realizam_16.html

[14] Zlatar, A. (2001). Realizam, dostupno na: <https://www.oocities.org/gimn1gradacac/realizam/realiz.htm>

7. POPIS SLIKA

Slika 1 Prvi broj Vienca	5
Slika 2 Pansion u kojem se odvija radnja romana Otac Goriot.....	16
Slika 3 Prvo izdanje romana Madame Bovary	19
Slika 4 Pickwick Papers	25